

A LYD PRAET. SG. & PL. 3. -L RAG EREDETE

SIMON ZSOLT

1. A probléma¹

A lyd igeragozás praet. act. egyes és többes szám harmadik személyű személyragjának, az *-l*-nek az eredete régi problémája az anatóliai nyelvtörténetnek. Míg a többi ismert lyd személyrag kifogástalanul egyeztethető a rokon anatóliai nyelvek adataival (vö. Gérard 2005: 98-103), addig ez az *-l*-ről nem mondható el, ugyanis szemmel láthatóan teljesen eltérő:

praet. act.	lyd	hettita (<i>mi</i> -konj.)	palái	luvi	lyk A	kár ²
sg. 3.	<i>-l</i>	<i>-Vt / -Cta</i> = <i>/-d/</i> ³	<i>-t</i>	él. <i>-(t)ta ~</i> hl. <i>-t/ra</i>	<i>-tel-de</i>	<i>-t</i>
pl. 3.		<i>-er</i>	<i>-nta</i>	<i>-nta</i>	<i>-ṽte</i>	?

1. táblázat

A luvikus nyelvek jól láthatóan újítottak a hettitához képest, amikor is a mediális **-to ~ *-do / *-nto* ragot kiterjesztették az activumra is (Yoshida 1991, 1993; vö. már Melchert 1992a: 46¹⁴).

A lyd ragot a hagyományos felfogás egy indoeurópai **-l* vagy **-lo* particípiumképzőből származtatja, amely vagy lexikalizáltan (pl. hettita *arnuwala-* 'hadifogoly <*deportált', latin *crēdulus*, ógörög *σινηλός* 'hallga-

¹ Köszönetem fejezem ki Kathrin Eggernek és Jenia Gutovának, akik a számomra nem elérhető szakirodalmat, ill. H. Craig Melchertnek és Ilya S. Yakubovichnak, akik a megjelenés előtt álló tanulmányaikat rendelkezésemre bocsájtották. Magyarul a lyd nyelvről l. Simon 2006: 219–220 rövid bevezetését, részletes szakirodalommal. – „Luvikus nyelvek” alatt a szakirodalomba Melchert 2003b: 176-177 által bevezetett „Luwic” nyelveket értem, vagyis az anatóliai nyelveken belül szorosabb rokonságban álló luvi, lyk, milyasi, kár, pisidiai (és sidéi?) együttesét. A lyd szavak átírásában, a könnyebb érthetőség kedvéért a megszokott átírást alkalmazom (noha a Schürr 1999: 171–172 által javasolt átírás valóban egyértelműbb, ám eddig mégsem terjedt el igazán, de vö. Schürr 2000: 165¹). A fonémákat, allofónokat, ill. grafémákat jelölő és megkülönböztető zárójeleket csak akkor alkalmazom, ha a kontextusból státusuk nem derül ki és az érvelés szempontjából lényeges.

² A többes szám kérdéséhez l. Adiego 2007: 321–325, elemzéssel és további irodalommal.

³ A hangértékhez l. Yoshida 2005.

tag') vagy participíummal körülírt szerkezetekben jelenik meg, mint pl. óegyházi szláv perfektum *jesmĭ bilŭ* 'megütöttem', klasszikus örmény perfektum *nora bereal ê* 'elvitte'. A lyd igeragot egy ugyanilyen körülírt szerkezetből vezetnék le (Melchert 1994: 341–342, 378 & 379: “perhaps”; de l. már Meriggi 1936: 284; Kronasser 1956: 232; Gusmani 1975a: 140; legújabban Gérard 2005: 101–102).

Csakhogy, amint Oettinger 1978: 86⁵⁰ rámutatott, az óegyházi szlávban és a klasszikus örményben teljesen más szerkezettel, nevezetesen egy igenév + segédige konstrukciójával állunk szemben, nem pedig egy egyszerű, személyragos igével. Gusmani 1981: 281 szerint ez nem probléma, mivel a lydben a kopulát nem rakják ki. Ez ugyan látszólag valóban megoldaná a problémát, de nem ad magyarázatot Yakubovich 2005: 86⁴⁸ ellenvetésére, miszerint, ha ezen elmélet helytálló lenne, akkor az *-l*-nek meg kellene jelennie a teljes igei paradigmában, ám ez nem történt meg. Magam ehhez annyit fűznék hozzá, már önmagában az is igen valószínűtlen, hogy a ragok részben participiális, részben személyragi eredetűek lennének egyetlen paradigmán belül.⁴

Heiner Eichner (1975: 80), nyilván a többi anatóliai rag analógiájára, egy **-tal-da* formából vezetné le a lyd alakot (részletesebb indoklás nélkül). Míg Gusmani 1981: 280–282 csak általában kritizálta e javaslatot, Melchert 1994: 342 arra hívta fel a figyelmet, hogy egy **-t/dV > -l / _#* változás „különösen valószínűtlen”, mivel ilyen esetekben a szóvégi dentális megmaradt, l. *-t/d* 'praes. sg. 3. rag' < indoeurópai **-ti*, *kud* '(a)mint, (a)hol' < indoeurópai **k^wud^he*.⁵

Lényegében ezt a javaslatot pontosította Norbert Oettinger (1976–1977: 135, részletesen kifejtve 1978: 86). Szerinte az öslyd **-da < *-ta *d*-je cerebralizálódott hátul képzett magánhangzók előtt, majd e magánhangzók lekopásakor ez a cerebrális hang *l*-lé változott. Ő – egyedülként – az egyes és többes számú alak egybeesésére is magyarázatot kínál: mivel az egybeesés csak a 3. személyben történt meg, a változásnak hangtani oka lehetett, mégpedig a többes számú alak nazálisának szabályos kiesése (1978: 86–87).

⁴ Participiális eredetű ragra „normális”, személyrag eredetű személyragok mellett a latin *-minī* nem jó példa, mert finoman szólva is erősen vitatott eredetű, l. Meiser 1998: 219; Sihler 1995: 479.

⁵ Ehhez vö. óind *kúha* 'hol?', óavesztai *kudā* 'ua.', óegyházi szláv *kude* 'hol?', mikor?', oszk **puf**, umber **pufe** 'hol?' (Gérard 2005: 74–75; vö. EWAia I/383, Untermann 2000: 594, további irodalommal).

Oettinger javaslatával szemben azonban Yakubovich 2005: 86⁴⁹ rámutatott, hogy az ósanatóliai *-d megmaradt a lydben szóvégi helyzetben (pl. -ad 'sg. 3. enkl. névmás nom.' < ósan. *-ad, vö. hettita -at 'ua.').⁶

Végezetül Ilya Yakubovich (2005: 86-87) egy pre-lyd, szabálytalan *t > l hangváltozásra gondolt, amely eredetileg valamilyen távoli disszimiláció lett volna, melynek eredeti környezetét analógiás változások és/vagy nyelvjárási keveredés elhomályosította. Megjegyzésként hozzáfűzhető, hogy noha egy ilyen magyarázat *a priori* nem zárható ki, sokkal meggyőzőbb lenne, ha ismernénk a folyamat pontos részleteit, köztük a hangváltozás környezetét.

Véleményem szerint – Eichnerrel, Oettingerrel és Yakubovichcsal egyetértve – kézenfekvő a ragot a jól ismert anatóliai ragokból származtatni, különösen meggyőző alternatíva híján (az egyetlenhez, vagyis a tradicionális magyarázathoz l. fenn). Ez a rag, a fentiek alapján, pusztán elméletben kétféle lehet: vagy az activum sg. 3. ósanatóliai *-d ragja, vagy a medium sg. 3. ósanatóliai *-do ragja, s ebben az esetben a lydben a luvikus nyelvekhez hasonlóan kiegyenlítődték volna az igei személyragok.⁷ Ám minden ilyen levezetésnek komoly akadályja, hogy az eddig adott hangtani magyarázatok nem voltak adekvátak, ezért a továbbiakban az alapoktól kezdve kívánom tisztázni a kérdést. A (2) pont alatt először is meg kívánom határozni a lyd <l> szinkrón hangértékét, a (3) pont alatt taglalom az összes, e kérdéssel kapcsolatba hozható lyd szó etimológiáját, végül a (4) pontban elemzem a felmerült problémákat és ott próbálok meg megoldást kínálni.

2. A lyd <l> hangértéke

A lyd <l> grafémának pontos hangértéke eddig nem merült fel problémaként, holott van néhány igen figyelemreméltó jelenség.

Egyrészt, egyes <l> tartalmú szavak a lydben írásváltozatokat mutatnak, ilyen az *antola*⁸ ~ *anlola* 'sírsztélé *vel sim.*' és a *silawad* 'szokott vmit csinálni *vel sim.*' ~ *fa=sitawad* (LW 195–196, LWE 54, irodalommal).⁹

⁶ Yakubovich egyébként részben félreértve idézi Oettingert, amikor a *d dorzalizálódásáról beszél, ill. amikor az apokópét és az l-lé változást szigorú kronológiai sorrendbe rakja, ugyanis Oettinger sokkal homályosabban fogalmazott: „Also war d wahrscheinlich vor dunklen Vokalen zerebralisiert und dann bei deren Schwund als l realisiert worden”, 1978: 86). Yakubovich szerint Oettinger ezt a hangváltozást minden pozícióra kiterjeszti, holott Oettinger 1978: 86⁴⁹ szerint valószínűleg csak a szóvégen játszódtott le.

⁷ Mint ismeretes, a lydnek több közös izoglosszája van a luvikus nyelvekkel: 1) az új *duwV- 'rak, helyez' tő, 2) ósanatóliai *eh₁ > *ā, 3) *ye > *yi (Melchert 2003a: 266).

⁸ A lydben a nazálisok utáni <ɫ> hangértéke [d], l. Melchert 1994: 329.

Másrészt, egyes lyd személynevek ógörög átírásainál egy <λ> ~ <δ> ingadozás figyelhető meg: Ἀδυνάτης ~ Ἀλυνάτης (Oettinger 1994: 314) és Anlas^{*} (vö. Anlali- 'A.-é', LW 59) → Ἀνδα (Gusmani 1981: 280).

Ugyanakkor, az ógörög nevek szókezdő /d/-it a lydők <l>-lel adták vissza, l. (dial.) Δεός → Lewś, (dór) Δᾱμᾱτηρ → Lamētruś (LW 158, 160). Tekintve, hogy a lydben nincsen [d] szókezdő pozícióban (Melchert 1994: 328–329, irodalommal), Gusmanival (1981: 280) és Yakubovichcsal (2005: 87⁵⁰) egyetértve mondhatnánk azt, hogy ez egyszerű hanghelyettesítés, s így a problémánkhoz nincsen köze, de a fenti írásváltozatok tükrében legalábbis növeli annak valószínűségét, hogy az <l> graféma tényleges hangértéke valamilyen kapcsolatban állt a /d/ fonémával.

Az ógörög átírások ingadozása és a lyd írásváltozatok léte arra a kényszerít bennünket, hogy feltételezzük, az <l> hangértéke nem kizárólag [l] volt, hanem egy olyan hang is, melynek valamilyen formában köze van a dentálisokhoz. Ennek meghatározása, minthogy holt nyelvről van szó és az átírások száma is igen csekély, természetesen csak megközelítő lehet. Hangtani párhuzamot nyújthat azonban az amerikai angol „flap r”-je, ahol az intervokális /d/ (és a /t/) [ɾ]-ré változik. Sőt, e jelenség nem idegen tárgyunk helyszínétől, az ókori Anatóliától sem, hiszen a hieroglif luvi rotacizmus szerfelett hasonló (vö. Melchert 2003b: 179–182):

	elsődleges hangérték	másodlagos hangérték	másodlagos hangérték			
			alternatív jelölése	környezet	mély-szerkezet	eredet
hieroglif luvi <ɾ>	/l/	[ɾ]	<ɾ>	V_V	/d/	*d
lyd <l>	/ɾ/	?	<ɾ>	?	?	?

2. táblázat

Így feltehetőleg nem járunk messze az igazságtól, ha a fentiek alapján azt feltételezzük, hogy a lyd <l> grafémának két hangértéke volt, az [l] és (feltehetőleg) az [ɾ]. Ami e [ɾ] hang eredetét illeti, a dentális hangértékű jelekkel való visszaadási kísérletek, az -l rag vélelmezett dentális tartalmú elődei és az idézett nyelvek fonológiai analógiája azt sejtetik, hogy ősanatóliai *d-re megy vissza. A következő részben ezt a sejtést vizsgálom meg.

⁵⁰ Az antolalanlola hagyományos magyarázata *t...l > l...l asszimiláció (Gusmani 1981: 280; Melchert 1994: 373).

3. Az érintett lyd szavak és eredetük

E sejtés igazolásához vagy megcáfolásához át kell tekinteni az *-l* ragon túl mindazon lyd szavak, ill. grammatikai elemek eredetét, melyekben [r] tehető fel, ill. melyek <l>-jét valamilyen dentálisból vezették le vagy vezethető le. Mint látni fogjuk, az adott lyd szavak körüli etimológiai problémák csak úgy válnak megoldhatóvá, ha feltételezünk egy ősanatóliai **d > lyd [r]* /V_V szabályt. A következő esetekről van szó: (3.1) *antola / anlola*, (3.2-3.) *arlili-* és *alarm(a)-*, (3.4) *silawad / fa=sitawad*, (3.5) *Kandaulés*, (3.6) *Simidala*.

3.1. ANTOLA / ANLOLA 'sírsztélé *vel sim.*': Gusmani 1975b: 5 a lyd szó tövét a hettita *antuwahha-* 'ember' szóval kapcsolta össze, amely egy transzponált¹⁰ indoeurópai sg. nom. **en-d^hwéh₂-ōs* 'having breath inside' alakra megy vissza (Rieken 1999: 190–191; Kloekhorst 2008: 188–189: **h₁n-d^hwéh₂-ōs*, mindkettő, a korábbi irodalommal).¹¹ Lyd szempontból azonban van egy komoly hangtani akadály a levezetésnek: az ősanatóliai dentális zárhang előtti nazális a lydben szabályosan kiesik, vagy az előtte álló magánhangzó nazalizációjával (ha hangsúlyos), vagy nyom nélkül (ha a magánhangzó hangsúlytalan): azaz minden lyd <nt> és <nd> szekvencia másodlagos (Melchert 1994: 361–362; vö. Gérard 2005: 68–69), vagyis ez az etimológia nem tartható. E másodlagos szekvenciák vagy kései lexikalizáció vagy synkopé révén jöttek létre (Melchert 1994: 362). A másodlagos lexikalizáció, vagyis hogy az **en* igekötő már e hangváltozás lezajlása után forrott volna össze a **dwah₂-* résszel, kizárható, mivel akkor elesik a hettita szóval való kapcsolat (ami az egész ötlet alapja) és *ad hoc* feltevessé válik az egész, ráadásul akkor **ēntola* alakot kapnánk *antola* helyett, mint a hasonlóképp létrejött (Melchert 1994: 362) **ēntarf₂-lo-* 'vmihez tartozó' szóban.

Synkopé esetén **anVt/dola-* alakra menne vissza, s ez megnyitja az utat egy megoldáshoz: pusztán alakilag ugyanis ez visszavezethető lenne az indoeurópai **d^heh₁-* 'tesz, rak, helyez' ige igekötős változatára (**anad^heh₁-* 'felállít'), ill. egy abból képzett **-lo-* szuffixumos (l. fenn) formára:

¹⁰ A transzponátum és a rekonstruktum megkülönböztetéséhez l. Eichner 1988: 31.

¹¹ A jelentésváltozás analógiájaként l. *ἀνίπ* → *ἀνδρία* 'szobor, képmás'. Az összevetést Oettinger 1994: 314³², 1995: 41 elfogadja, Melchert 1994: 331, 340–342, 346, 348, 364, 373, „talán”-nal, Kloekhorst 2008: 189 kérdőjellel minősíti.

ana-d^hoh₁-lo-* ‘felállított > sztlél’.¹² Hogy ez nem egy *ad hoc* levezetés, azt jól mutatja a lucaniai oszk Ve 190 = Lu 18 számú fogadalmi felirat (Rix 2002: 128), ahol a cselekedetet az *avafakēτ* ‘(egy tárgyat, építményt, emlékművet) készít, (fel)állít’ ige fejezi ki, amely ugyanerre a szerkezetre megy vissza (ana-d^hh₁-k-*, Untermann 2000: 257–259, a **-k-* az ehhez az igehez az italicus nyelvekben járuló, ismeretlen eredetű és funkciójú bővítmény). Untermann jelentésmegadásával szemben azonban az ige pontos jelentése a felirat alapján ‘felajánl’: *σπεδισ· μαμερεκιεσ· σαιπινσ· avafakēτ* ‘Sp. M. S. ajánlotta fel (ezt)’, ti. a bronzsisakot, amelyen a felirat áll (vö. Vetter 1953: 126). Ez azonban nem változtat az ige etimológiai szempontból vett alapjelentésén (**fel-rak/helyez*), amelyből az anatóliai alak ugyanúgy levezethető. Ugyanez a kifejezés örökölt meg az ógörög *ἀνατίθημι* ‘feltesz, (rituális célból) felajánl’ igében: *<*ana-d^heh₁-*, vö. még a belőle képzett *ἀνάθημα* ‘fogadalmi ajándék’ szóval. Az ógörög adat azért is fontos, mert a három adat együttvéve kielégíti az ún. Meillet–Neumann-kritériumot egy adott szó vagy kifejezés alapnyelvi mivoltát illetően (vö. Neumann 1975: 674–675), így rekonstruálhatóvá vált az indoeurópai szakrális terminológia egy újabb eleme, az **ana-d^heh₁-* ‘(rituális célra) felállít, felajánl’ ige.

3.2-3. ARLILI- ‘saját, magán-’ és ALARM(A)- ‘maga’: E két szót Yakubovich 2005: 84–87 az **atar-* ‘személy, maga’ szóból vezeti le (öslýd **atar-ili-* ‘proper’, ill. **atár-ama-* ‘personal(ly)’),¹³ melynek anatóliai rokonnai ugyan jól ismertek (hieroglif luvi (VAS/COR)*á-tarali-* ‘személy; maga; lélek’; lyk *atra-* (obl. *atla-*) ‘maga’ (vö. van den Hout 2002) és kár *otr-* ‘maga’ (vö. Adiego 2007: 392)), de összefüggésük részletei, ill. etimológiájuk egyáltalán nem világos. Hajnal 1995: 244–245 az indoeurópai **(h_s)eh₁-*

¹² Ez ellen lehetne vetni, hogy az **ana* igekötő amúgy nem ismeretes az anatóliai nyelvekből – de ez igaz a következő italicus példára is. Amint látni fogjuk azonban, itt egy alapnyelvi rögzült kifejezésről van szó. Ami az **ana* igekötő alapnyelvi alakját illeti, semmilyen különnyelvi adat (a fentiekén túl: gót (s más germán nyelvek) és avesztai *ana*), nem indokolja, hogy **h₂enh₂e-*ként rekonstruáljuk (mint Mallory – Adams 2006: 288–292), hacsak nem követi valaki az ún. leideni iskola általánosan el nem fogadott nézetét, hogy az indoeurópai alapnyelvben nem volt **/a/* fonéma. – *Nota bene*, az indoeurópai aspirált zöngés zárhangok az ósanatóliaiban egybeestek a nem-aspirált zöngés zárhangokkal (Melchert 1994: 53–54).

¹³ Yakubovich levezetésében két vitatható pont van: az egyik a jelen vizsgálat tárgyát képező ‘szabálytalan **-t- > -l-* hangváltozás’, a másik pedig az **alarli-*-ből a synkopé révén létrejött **alrili-*-ben végbement metatézis (> *arlili-*). Az előbbi probléma e dolgozat tárgya, az utóbbi meggyőző magyarázatához pedig I. Yakubovich 2005: 86⁴⁷.

többől származtatná (vö. pl. óind *ātmán-/tmán-* 'lélek, maga', ógörög *ἦτορ* 'szív', óír *inathar* 'belsőség', ófelnémet *ādra* 'belsőség, ér, ín'), mégpedig az *ἦτορ*-ral azonos módon, egy alapnyelvi **(h_x)eh₁t-ʔ* alakból. Ez szerinte az ósanatóliaiban **ētar* alakot adott volna, amelyhez – az anatóliaiban produktív *r/n*-heterokliták mintájára – egy **ētn-* függő eset képződött volna. Az óslykben e szó thematizálódott volna (**ātara-/ātna-*, e folyamat minden indoeurópai nyelvben teljesen hétköznapi), majd a synkopével és egy disszimilációval megkapjuk a lyk *atra-/atla-* alakot.¹⁴ E magyarázat tulajdonképpen a hieroglif luvi és a kár alakot is értelmezhetővé teszi¹⁵ és a jelentésváltozást tekintve is igen plauzibilis.

Csakhogy e javaslat egyfelől nem magyarázza meg a lyd alakokat, másfelől hangtanilag igen problémás: ugyanis ebben az esetben a lyd alakok *l*-je tényleg **t*-re menne vissza, amire egyetlen példa sincs. Yakubovich etimológiai javaslata ugyanakkor jelentéstanilag rendkívül meggyőző, ezért a lyd alakok elválasztása ettől a szóbokortól nem tűnik túlzottan szerencsés lépésnek. A fő probléma Hajnal levezetésével azonban mégiscsak az ósanatóliai hangalak rekonstrukciója: először is, a szillabikus mássalhangzók az ósanatóliaiban még megvoltak (Melchert 1994: 55), másodsor, intervokális helyzetben a hangsúlyos hosszú magánhangzó utáni zöngétlen mássalhangzók zöngésedtek (Eichner I. „leníciós” törvénye, vö. Melchert 1994: 60;

¹⁴ Kloekhorst 2004: 44 (kül. 44. j.), noha alapvetően elfogadja Hajnal javaslatát, a hieroglif luvi alak őséne egy **h₁h₁t-ro-* formát tételez fel, mondván, hogy a teljes fokú **h₁eh₁t-* hieroglif luvi reflexe *ḫit-* lenne, mint az *is-* 'ül' <**h₁eh₁s-* esetében. Csakhogy az indoeurópai **eh₁* hieroglif luvi reflexe nem **i*, amint Kloekhorst (2004: 40³⁰) feltételezi, hanem **a*, l. Melchert 1994: 265, példaként (Kloekhorst álláspontjának árnyaltabbá válásához a hangtani kérdésben l. 2008: 254–255). Kutatástörténethez l. még Neumann 2007: 29, 30. Carruba 1995: 150–151 javaslata (**Hter*) nem vezet sehova.

¹⁵ Tekintve, hogy függő esetben a hieroglif luviból is adatolt *l*-ező alak (van den Hout 2002), a luvi alak kialakulásának magyarázata – a synkopét leszámítva – azonos a lykével. A kár alakról ilyen megállapítások – a magánhangzók defektív jelölése miatt – nem tehetőek, de a függő esetek allomorfiájának itt nincs nyoma, ezért lehet, hogy kiveszésről kell beszelnünk. – Ezen a ponton kell megemlíteni, hogy Hawkins 2000: 460 e szócsaládot a hettita *ēšri-* 'alak, képmás' szóval kapcsolta volna össze, de ezt Yakubovich 2005: 87 azzal utasította el, hogy az ehhez szükséges *s > t* hangváltozás a luvikus nyelveken kívül (így pl. a lydben) nem adatható. Érdekes azonban ehhez további ellenérvként hozzáfűzni, hogy maga a (mellékesen erősen vitatott) hangváltozás – ha egyáltalán létezik – csak szókezdő helyzetben fordult elő (Melchert 1994: 274–275). Az *ēšri-* kézenfekvő etimológiájához pedig l. Kloekhorst 2008: 260–261. – Kassian 2000: 80–81 és őt követve Yakubovich 2005: 87 felvetette, hogy a hettita *atteš* (pl. tant.) 'lélek' szó is e szócsaládhoz tartozna, de e szó feltételezése hibás szövegtérképezéssel alapszik.

Adiego 2001), vagyis az alapnyelvi $*h_1éh_1t-r$ ősanatóliai reflexe $*h_1ǣt_r > *hǣd_r$.¹⁶ Ebből a Hajnal által megadott módon alakulhattak ki a lyk alakok, azzal a különbséggel, hogy a függő esetek $/t/$ -je javára egyenlítőddött ki a tö mássalhangzója a paradigmán belül (a káron belül ugyanígy paradigmaticus kiegyenlítődéssel kell számolnunk – ami egy újabb érv a káron belüli egykori eltérő alakú függő esetek mellett –, míg a hieroglif luvi írásképp mind zöngés, mind zöngétlen mássalhangzót takarhat). Fontos következménye e pontosított ősanatóliai alaknak, hogy megmagyarázhatóvá válnak a lyd szavak: az ősanatóliaiból szabályosan kialakuló őslyd $*adar$ szolgál az *arlili*-hez és az *alarma*-hoz vezető képzések alapjául (eltérő függő esetnek nincs nyoma: vagy azért, mert az csak egy luvikus innováció volt, vagy azért, mert itt is paradigmaticus kiegyenlítődéssel ment végbe, mint a luvikus nyelvekben, csak épp fordított irányban).¹⁷

¹⁶ Kloekhorst 2004-t követve a hieroglif luvi (VAS/COR)*á-tarali-* <á>-ja miatt az első laringálist $*h_1$ -ként lehet meghatározni és még az ősanatóliai alapnyelvre is fel lehet tételezni. Megjegyzendő azonban, hogy Melchert (s. a.) ezt az elemzést – nem meggyőző érvekkel – kétségbe vonta. A mi problémánkat azonban e kérdés nem érinti.

¹⁷ Sajnos az ősanatóliai $*r$ lyd reflexe nem világos: a vélmezhető példák ugyanis vagy [CrC] szekvenciát (pl. *brwá-* 'év'), vagy szinkrón, másodlagosan betoldott *u-t* tartalmaznak (*mruwaa-* / *murwaa-* 'sztélé') – ám a lyd hangsúlytalan magánhangzókat érintő synkopéről nem elengedőek az ismereteink ahhoz, hogy kizárjuk, a szillabikus $*r$ synkopé előtti reflexe $/ar/$ (minderre részletesen l. Melchert 1994: 363, 376–377, irodalommal). Fel lehetne vetni, hogy a többi szillabikus szonoráns lyd reflexe nyújthatna némi párhuzamot, de sajnos nincsenek szilárd példáink:

1. Melchert kézikönyve szerint (1994: 362) a nazálisokra egyetlen biztos példa ismert (*ētamv* 'kijelölés vel sim.' < ősanatóliai $*ēmm$ 'név'), ahol azonban a lyd hangtörténet miatt nem tudható, milyen volt az anaptyktikus magánhangzó. E példát Kloekhorst 2004: 40²⁷ joggal elutasította, arra hivatkozva, hogy a szó nem 'név'-et jelent. Ehhez hozzátehetjük, hogy hangtanilag sem kapcsolható össze a szó a 'név' szó többi anatóliai formájával, hiszen azok $/l/-t$ mutatnak és nem $/d/-t$ (vö. Kloekhorst 2004: 40²⁷, a hieroglif luvi *á-ta_{4/5}-ma-za* helyesen *á-la/i_{2/3}-ma-za*, l. Kloekhorst 2004: 26–27, Hawkins 2005: 289–290 és kül. Rieken – Yakubovich (s. a.), az ősanatóliai $*lāmm$ alakból (Kloekhorst 2008: 517–519). Még egy lehetséges példa van, a *sadmēv-* / *lsadmāw-*, amely ha tényleg egy semlegesnemű *-men*-tő folytatása, visszamehet egy $*sedmēj-$ alakra, ám a szó jelentése meglehetősen bizonytalan (Melchert 1994: 362, irodalommal).

2. Ami a likvidákat illeti, az $*l$ Melchert 1994: 363 szerint – legalábbis hangsúlyos pozícióban – $/al/$ lesz a lydben, l. *walwe-* 'oroszlán' < ősanatóliai $*w_lk^w$ o- / $*w_lg^w$ o- (a pontos alak egy vitatott hangtörvény függvénye, l. Melchert 1994: 61 és Kloekhorst 2008: 842–844 itt most nem eldöntendő vitáját). Csakhogy Melchert itt önellentmondásban van magával, mert korábban rámutatott, hogy az ősanatóliai $*(C)wR̥C$ szekvenciák már az ősanatóliaiban $*(C)uRC$ -vé váltak (1994: 55–56, 57), ami azonban a lydben $*ulwe$ -hoz vezetett volna. Ám amint

3.4. SILAWAD / FA=SITAWAD 'pflegen, Sorge tragen, schonen *vel sim.*' (LW 195–196, LWE 54): A szó eredete ismeretlen, csak annyit lehet róla tudni, hogy az *-a-* <*-éh₂ye/o- képzővel főnévből képzett ige (Melchert 1992b: 50–51).¹⁸

Etimológia gyanánt az alapul szolgáló **sila-* '*gondoskodás *vel sim.*' szót kézenfekvő összekapcsolni az indoeurópai nyelvek 'megszokott cselekvés'-t jelentő szavaival, melyek egy rögzült indoeurópai kifejezésből erednek, s amelynek két formája rekonstruálható: **s(w)e d^heh₁-*, ill. **s(w)ē d^heh₁-* 'sajátjává tesz, sajátjának tekint' (Hackstein 2002: 12–13, irodalommal):¹⁹ az előbbihez l. védikus ind *svadhā* 'haza', latin *SUODALES* > *sodālis* 'társ, kísérő', vö. ősgerm. **sedu-* (> gót *sidus* stb.) 'szokás'; az utóbbihoz ősgör. **swēl^h-* > gr. ep.-ión perf. *εἴωθα* 'szokott vmit tenni', főnevesülve gr. *ἥθος* 'szokás'; **swēd^hh₁ske/o-* > latin *suēscō* 'hozzászokik/-tat, szokott vmit tenni'. A nyújtott fokú alak (**s(w)ē d^heh₁-*) lehet a névmás instrumentalisa (Beekes 1988: 33–34; Schrijver 1991: 140–141; Hackstein 2002: 12–13), de lehet a **s(w)e* (acc.) alapnyelvi **s(w)ē* mellékalakja is, az alapnyelvi hangsúlyos

Kloekhorst 2003 és 2007 bizonyította, a **(C)wRCC* szekvencia (szemben a **(C)wR₁CV* sorral, amely a melcherti szabályt követi) a hettitában *(C)waRCC* lesz. Kloekhorst példaanyagából az is kiderült, hogy a labioveláris **k^w* és **g^w* ezekben az esetekben két fonéma szekvenciájaként (azaz */k/* + */w/*, ill. */g/* + */w/*) viselkedett, vagyis az ősanatóliai **w^hko-* (vagy **w^hg^wo-*) még ebben a nyelvfázisban **w^hkw^o-*/**w^hg^wo-* lett. Az ősanatóliai **w^hkw^o-*/**w^hg^wo-* > lyd *walwe-** változás egyértelműen amellet szól, hogy Kloekhorst szabálya nem csak a hettitára, hanem a lydre is helytálló, vagyis a **(C)wRCC* > **(C)waRCC* változás még magában az ősanatóliai alapnyelvben zajlott le (összhangban azzal, hogy a **(C)wR₁CV* > **(C)uR₁CV* is ősanatóliai), s ezzel kiküszöbölhető Melchert önellentmondása. Sajnos ennek az a következménye, hogy továbbra sincs lyd példánk az ősanatóliai szillabikus likvidák sorsára. Sőt az is elképzelhető, hogy a *walwe-** változásban luvi kölcsönszó a lydben, mint Yakubovich 2008: 3.4. fejeletében, s így végképp kiesne, mint példa (de vö. Kloekhorst 2008: 950–951).

Összegezve: a szillabikus **ɾ* mellett megjelenő magánhangzóról mindössze annyit mondható el, hogy van egy némileg bizonytalan, a hangsúlyos **ŋ-*re vonatkozó analógia, melynek alapján az állítható, hogy megelőzte a mássalhangzót és /a/ volt.

¹⁸ A *fa=sitawad* idetartozása mind filológiailag (Schürr alternatív szegmentálási javaslatához ld. 3.5.2.), mind hangtanilag (<ɾ>!) problémás. A *silawad* etimológiáját viszont nem érinti a *fa=sitawad* idetartozásának kérdése.

¹⁹ Ez a fentebb már megismert **d^heh₁-* 'tesz, rak, helyez' ige és a **s(w)e* 'maga' névmás összetétele. A **se* ~ **swe* váltakozás oka valószínűleg a meginduló paradigmatisztikus kiegyenlítődés, mivel a második személyű személyes névmások eredetileg **-we* ragot kaptak (Katz 1998: 96, 261), amely már az alapnyelvben elkezdett terjedni, l. du. nom. **ŋh₃-wé* a **ŋh₃-mé* helyett.

egyszótagú szavaknál (és különösen személyes névmásoknál) gyakori magánhangzó-nyúlással, l. gót *swes* 'saját', latin *sē*, vö. még indoeurópai **mē* **tē* 'sg. 1. és 2. acc. hangsúlyos személyes névmás' (Beekes 1988: 33–34; Rix 1995: 400–401).

A lyd **sila-* alak el is dönti e kérdést, mivel egy ősanatóliai **sēda-* formából ered (ősanatóliai **ē >* lyd *i*, az ősanatóliai **s* palatális magánhangzók előtt *<s>* lesz, Melchert 1994: 367, ill. 360), amely csak egy alapnyelvi **sēd^hh₁eh₂-* alakra mehet vissza, amely egy, a fentebbi igéből képzett absztrakt főnév.

3.5. *Kandaulés Myrsilos*, *Myrsos* fia a lydiai ún. Hérakleida-dinasztia utolsó királya (Hérodotos, I. 7–13), akit azonban Damaskosi Nikolaos szerint (FGrH 90 fr. 47) *Sadyattés*-nak hívtak.

E király három nevének értelmezése szó szerint az egyik legrégebbi indogermanisztikai probléma. A körülötte kibontakozó, lentebb ismertetendő vitában kulcsszerepe van Hippónax, egy VI. sz. végén, Milétosban élt (lydül is tudó) szatírikus költő egy fragmentumának (Frg. 1-2 DEGANI / 3 WEST / 3 MASSON: *σκαπερδεῦσαι*), mely így hangzik:

„ἔβωσε Μαίης παῖδα, Κυλλήνης πάλμυν
Ἑρμῆ κυνάγχα, μηιονιστὶ Κανδαῦλα,
φωρῶν ἑταῖρε, δεῦρό μοι σκαπερδεῦσαι”

azaz, prózai fordításban: „*Maia* fiához, *Kylléné* királyához kiáltott ő: „*Kutya-fojtogató Hermés, maióniaiul/maióniaiaknál Kandaulés, tolvajok társa, ide hozzám skaperda-t játszani*”.”²⁰

E hippónaxi töredéken kívül e nevet Hésychiosnál találjuk még meg (*Κανδαύλας*· Ἑρμῆς ἢ Ἡρακλῆς), továbbá a káirai Kalynda város uralkodója-

²⁰ A hapax legomenon *σκαπερδεῦσαι* jelentése régi filológiai probléma (vö. – a szövegkritikai problémákat is beleértve – Degani 1983: 25 kritikai apparátusát és LSJ 1604), a legkézenfekvőbb Oettinger 1995: 39³ megoldása, vagyis ‘*skaperda*-játékot játszani’, amelyben egy cölöpre vetett kötél két végét megragadva próbálják egymást a küzdő felek a magasba felhúzni (a szó esetleges lyd eredetéhez l. uo. 45–46). Hippónax versének természetesen létezik magyar fordítása (Horváth István Károlytól: Szepessy 2000: 92), de az meglehetősen szabad fordítású:

„*Kiáltott Maia-szülte égi Hermészért:*
.....
„*Külléné pajzsa, eb-legyőző, szent máión*
Kandaulész, tolvajok barátja, irgalmazz!”

nak, Damasithymosnak az apját is *Kandaulés*-nek hívják (Hérodotos VII 98, vö. VIII 87; V. sz. eleje).²¹

Minthogy a kérdés igen tekintélyes mennyiségű szakirodalmat szült, a problémát az egyes javaslatok szerint rendezve mutatom be: (3.5.1) a tradicionális etimológia, (3.5.2) D. Schürr elmélete, (3.5.3.) I. S. Yakubovich javaslata, (3.5.4.) Szemerényi O. nézete.

3.5.1. A tradicionális (l. már Curtius 1858: 128–129; LW 274, LWE 161; Gérard 2005: 67⁴⁰¹, fonológiaiilag kidolgozta Melchert 1994: 331 & 359–360) és igen széles körben elterjedt etimológia²² a fentebbi töredéket úgy értelmezi, hogy a *μηιονιστὶ Κανδαῦλα* tulajdonképp a *κυνάρχα* szó fordítása. Ennek megfelelően a *Kandaulés* név összetétel, mégpedig a lyd **kân*- 'kutya' és egy 'fojtogat' jelentésű, egyébként nem adatolt lyd igéből, mely az óegyházi szláv *daviti* 'megfojt, fojtogat' igével áll rokonságban. E magyarázat hívei azonban számos kérdést nyitva hagytak:

1. Mi a magyarázata az uralkodó Myrsilos és Sadyattés neveinek? Számos kutató fel sem vetette ezt a kérdést, amelyek igen, azok pedig megelégedtek azzal a magyarázattal, hogy Kandaulés egyfajta trónnév (Robertson 1982: 135), megtisztelő (Kretschmer 1896: 388–389) vagy szakrális név (Gelzer 1880: 517²). Csak Bolling 1927: 16 (és implicite Sittig 1924: 205) mutatott rá, hogy Myrsilos szabályos lyd patronimikon ('Myrsos fia'), csak felvetése tökéletesen visszhangtalan maradt (ő maga úgy gondolta, hogy a Kandaulés egyfajta uralkodó titulus, mint a Caesar vagy ilyesmi – ehhez l. lentebb).

2. Schürr 2000: 168 arra is figyelmeztet, hogy ezen etimológia követői nem magyarázzák meg Hésychios megjegyzését, miszerint a Kandaulés Héraklét is jelenthetett. A tradicionális etimológia követői közül ezzel szemben többen (Kretschmer 1896: 388–389, Gelzer 1880: 517², Bolling 1927: 16) úgy vélik, hogy ennek az az oka, hogy Kandaulés Héraklétstől származtatta dinasztiáját. Az más kérdés, hogy ez egyáltalán nem meggyőző.

²¹ A tztzési schol. Chil. p. 547 Leone (primus versus = Chil. 6. 477): „τὸ δὲ κανδαύλης Ἀνδικῶς τὸν σκυλλοπνίκτην λέγει, ὥσπερ Ἰππῶναζ δείκνυσιν γράφων ἰάμβῳ πρώτῳ Ἑρμῇ κυνάρχα, Μηιονιστὶ Κανδαῦλα.” nyilvánvalóan a hippónaxi fragmentumtól függ.

²² Elfogadta még a fentiekén túl Kretschmer 1896: 388–389; Solmsen 1897: 77–78, 1913: 97; Boisacq 1916: 541; Sittig 1924: 204–208; Bolling 1927; Gusmani 1958: 928; Masson 1962: 105; Ivanov 1963: 92; Georgiev 1966: 124; GEW I/776 és 655; Greenewalt 1978: 45; Oettinger 1995: 39–43.

3. Míg a 'kutyafojtogató' egy isten jelzőjeként nem különösebben furcsa, uralkodó neveként annál inkább. A problémát Oettinger 1995: 39–43 is érzékelte, ráadásul rámutatott, hogy a vélelmezett ige egy anatóliai nyelvben sem található meg (hozzáteendő, hogy a 'fojtogat' jelentés csak óegyházi szláv külön fejlemény, az alapnyelvi alakhoz l. LIV² 149-150: *d^heuH-* 'rasch hin und her bewegen, schütteln'). Ő a második tagra egy **-tówh₂-lo-* 'erő' alakot feltételez és a *Kandaulés* nevet 'Hundebezwinger', kb. a 'kutyák legyőzője'-nek értelmezi.

4. Alapvető probléma, hogy e kutatók a vers megfogalmazásából arra következtetnek, hogy a Μηιονιστὶ Κανδαῦλα a κυνάγχα szó fordítása (sőt, glosszázása (!), mint Melchert 1994: 331, ezért már Schürr 2000: 166 is kritizálta, vö. már Robertson 1982: 132, ill. most Yakubovich 2008: 115³⁰), holt:

4a. Ha fordítás, a Μηιονιστὶ Κανδαῦλα lehet mind a κυνάγχα fordítása (ahol viszont nem zárható ki a népetimológia sem!), mind a *Hermés* fordítása: Szemerényi 1969: 877 (és Yakubovich 2008: 115³⁰ feltételezte is, hogy ez Hermés lyd neve lenne, de erre viszont más adat nincs, vö. Schürr 2000: 167³ irodalommal).

4b. Schürr 2000: 166–167 mutatott rá, hogy a szöveg gondosabb olvasása esetén egy kidolgozott ellenpontosztásos rendszer figyelhető meg Hermés neveit illetően:

Kylléné királya ↔ kutyafojtogató / Kandaulés ↔ tolvajok társa

Ebből az következik, hogy Kandaulés – bármit is jelentsen – előkelő megjelölés (s ebbe a kontextusba már sokkal jobban beleillik, hogy homérosi fordulattal maiónnak és nem lydnek nevezi), vagyis nem lehet a κυνάγχα fordítása. Így pedig minden erre alapozott elmélet elveszti kiindulópontját. Természetesen azonban születtek más javaslatok is.

3.5.2. Schürr maga (2000: 168 és 2001) **kan-taw-la-* részekre szegmentálja a nevet, egy *kan-* „nyomatékosító funkciójú” igekötőből és egy *tawa-* igéből, amelyet a *fa=sitawad* igealak *fa=si-tawad-* 'soll entkräften'-ként való tagolásából nyert ki, mely utóbbi azonban más forrásból nem azonosítható. Bár ez a megoldás nem zárható ki, az *obscurum per obscurius*-típusú érvelés nem szerencsés.²³

²³ Sajnos a szöveghely (LWE 80₁₆) e helyütt elég töredékes, így a *silawad*-dal való vélelmezett jelentésazonosság se mellette, se ellene nem lehet érv. Feltéve, hogy Schürr javaslata helytállóan bizonyulna, a *silawad* fentebb adott etimológiáját ez sem cáfolná.

3.5.3. Yakubovich 2008: 115 a *Kandaulés* nevet a kár *kδou-* 'király' szóból magyarázná, mint egy abból képzett melléknevet (kár nevek előfordulnak a lyd onomasztikonban, l. uő. uo. 115–116). Sajnos a kár *kδou-* 'király' szó létezése – Adiego 2007: 10, 364, 372 rekonstrukciója ellenére – több mint kétséges (részletese elemzéséhez l. Simon 2008), így Yakubovich javaslata nem meggyőző.

3.5.4. Az egyetlen kielégítő magyarázat alapja Szemerényitől származik (1969: 980–981):²⁴ ő azt vetette fel, hogy a Kandaulés megjelölés valójában a titulusa lett volna lyd királynak, ami a luvi *hantawata/ī-* 'király' szóból eredt volna.

Ez ellen a javaslat ellen háromféle érveléssel szoktak élni: először is, nem magyarázza meg a *d > l* változást (a luvi nem geminált *-t-* hangértéke *d!*); másodsor, indokolatlan, miért viseltek volna a lyd uralkodók egy luvi titlust lyd megjelölés helyett; harmadrészt nem nyújt magyarázatot a források Myrsilos és Sadyattés alakjaira sem.

Ami az első ellenérvet illeti, a *d* ugyanolyan, intervokális helyzetben van, mint a többi eddig vizsgált elem (a hangsúlytalan *a* pedig idővel, a lyd szabályok szerint szinkópálódott).

Az sem meglepő, hogy a lydök egy luvi terminussal jelölték volna az uralkodójukat, tekintve a rájuk gyakorolt komoly hatás, legyen az politikai (ha a lyd népnév egyszerűen a luvi népnév lyd reflexe, mint Beekes 2003; Gérard 2003; Widmer 2004 javasolják, de vö. Yakubovich 2008. 138–141 kritikáját), vagy kulturális (amint Yakubovich 2008: 3. fejj. feltételezi).²⁵

A Myrsilos és Sadyattés alakok magyarázatát ezen elmélet keretei belül pedig Adiego 1999–2000: 453–454 adja meg (a korábbi, fentebb idézett szakirodalom említése nélkül): azaz a Myrsilos lyd patronymikon, és ha a Kandaulés a címe, akkor a Sadyattés nem lehet más, mint a személyneve. Tehát a *Sadyattés Kandaulés Myrsilos* jelentése „*Sadyattés király, Myrsos fia*”.

²⁴ Elfogadta Adiego 1999–2000; Carruba 2003: 157–158; Oettinger (2002: 98, itt (98¹⁰) 1995-ös javaslatát már csak mint utólagos népetimológiát tekinti [ehhez l. Schürr írását [2000: 168–174] egy lehetséges lyd 'kutya' szóról]; de már 1995-ben azt írta (41¹⁶), nem zárható ki egészen, hogy a Kandaulés tulajdonképp melléknév vagy titulus).

²⁵ Ezzel szemben Carruba és Adiego 1999–2000: 453⁴ feltevése, hogy ő maga luvi lett volna, elég *ad hoc* jellegű.

A Kandaulés 'uralkodói titulus' jelentése jól illeszkedik a káriai város uralkodójának nevéhez, Héraklésszel és Hermésszel való összekapcsolásához, és nem utolsósorban Hippónax fragmentumához.²⁶

3.6. Legvégül idetartozhat még a lyd *Σιμιδαλ(α)* helynév (Zgusta 1984: 570, §1217-4), amennyiben az anatóliaiban is megjelent (ékírásos luvi *zammitāti-* 'liszt') és az ógörögbe is továbbított (*σεμιδάλης* 'legfinomabb búzaliszt', -λ-val!), akkádból kölcsönzött *sammidātu* szóból ered (Oettinger 1994: 314, vö. Starke 1990: 445¹⁶⁰¹, irodalommal). A lyd alaknak az akkád szó *simmidātu* (a boğazköyi archívumokban *SIMMITATI* akkadografikus írásmódként adatolt, l. Neu 1983: 300) mellékalakja (CAD 15: 115–116) lehetett a forrása.²⁷

4. Elemzés

A fentiek alapján megállapítható, hogy mindazon esetekben, ahol valamely oknál fogva felmerült, hogy a lyd <l> egy dentálissal áll kapcsolatban, azt találtuk, hogy csak akkor nyerünk kielégítő magyarázatot az eredetükre, ha feltesszük, hogy az érintett hat elem mindegyikében a lyd <l> ósanatóliai intervokális *d-re ment vissza. Ez azt jelenti, hogy míg az /l/ hangértékű <l> tényleg */l/-ből származik, addig az [r] hangértékűnek feltételezett ósanatóliai *d-ből, ami egyúttal egy újabb érv az [r] szinkrón fonetikai meghatározásának helyessége mellett. Mielőtt azonban bármi következtetést levonnánk

²⁶ Teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy léteznek a *Kandaulés*nek más, bizonyosan téves etimológiai is: Bolling 1927: 18 az első felét illetően a tradicionális etimológiát, a második felében azonban a *walwe*-* szót keresi. Wittmann 1969: 22³ a név első felét illetően szintén tradicionális, de a második tagban egy állatnevet keres. Robertson 1982: 136 a név második felében egy Tylos nevű lyd héróست, első felében pedig egy 'jó, nagy' melléknevet vagy valamilyen titulust keres. – A fentiek alapján érdemes Hippónax fragmentumának Horváth István Károly-féle fentebb idézett fordítását átdolgozni:

„Így kurjantott Hermészhez, Maia sarjához:

„Külléné pajzsa, eb-legyőző, máiónul

Nemes úr, tolvajok barátja, jöjj lopni!”

²⁷ A teljesség kedvéért megemlítendő, hogy Oettinger 1978: 86 szerint a -mł sg. 3. dat.-loc. enkl. személyes névmás forrása a paláiban és a luviban is megtalálható -du, amely újra megkapta volna a vonatkozó esetragokat (*-de (dat.), ill. *-di (loc.)). Gusmani 1981: 282 e változás ellen foglalt állást, de érvek nélkül. Tekintve, hogy a *d > λ hangváltozás feltételezése a lyde teljesen *ad hoc*, Carruba 1969: 44–45 megoldása, aki e névmás szerint a pl. dat. -mš analógiájára jött létre, jóval meggyőzőbb (vö. még Yakubovich 2008: 224³³).

– különös tekintettel a kiinduló problémát képező raga – vissza kell térnünk azokra a kritikákra, amelyek tagadták e hangváltozás meglétét.

Ugyanis mint fentebb tárgyaltam, már Gusmani és Melchert is hoztak fel ellenpéldákat egy ősanatóliai $*d > lyd <l> /V_V$ változásra, mégpedig kettőt: $-t/d$ 'praes. sg. 3. igerag' < ősanatóliai $*-ti/*-di$, és kud '(a)mint, (a)hol' < indoeurópai $*k^wud^h e$. Ezek a példák egyúttal azt is jól mutatják, hogy relatív kronológiai megoldással sem segíthetünk a problémán.

Ám van egy figyelemreméltó különbség az ellenpéldák és az eddigi adatok környezete között: míg az ellenpéldák esetében a $*d$ mögötti magánhangzó elől képzett ($*i$, $*e$), addig a fenti példák esetében hátul képzett ($*a$, $*o$). Vagyis ha a szabályt ez utóbbi környezetre korlátozzuk, minden ismert adattal összhangba tudjuk hozni: ősanatóliai $*d > lyd r /V_V_{[+back]}$.

Bár Oettinger idézett magyarázata (1976–1977: 135; 1978: 86) igen hasonló, néhány döntő ponton különbözik ettől. Ő ugyanis egyrészt szinkrón szinten kizárólag l hangértéket tulajdonít az $<l>$ grafémának, ezért egy őslyd cerebralizált $*d$ allofónt kénytelen feltenni köztes lépcsőként, másrészt szerint ez a cerebralizált $*d$ csak a magánhangzók lekopásakor lett l , amellyel ugyan ügyesen megkerüli a relatív kronológiai problémát, de még csak a szóvégi pozícióra sem ad magyarázatot (l. Yakubovich 2005: 86⁴⁹ idézett kritikáját), nemhogy a szóközepire.

A szabály ilyenén való megfogalmazása alól mindössze egyetlen biztos kivétel van a lyd corpusban, vagyis hogy ősanatóliai $*d$ -re megy vissza, de – a fentiek ellenére – d fonémát mutat a lydben hátulképzett magánhangzó előtt is: ez az 'apa' jelentésű *taada-* (< ősanatóliai $*táda-$, vö. ékírásos luvi *tātaŕ-*, hieroglif luvi *tatali-*, lyk *tedi-*, kár *ted*), amely azonban láthatóan gyermeknyelvi szó, így nem szolgáltathat komoly ellenérvet.

A fentiek alapján a lyd praet. act. sg. 3. $-l$ rag szabályosan levezethető egy ősanatóliai $*-VdV_{[+back]}$ formából, azaz ugyanabból, amiből a luvi és a lyk (és valószínűleg a kár) alakok (vö. már Tritsch 1950: 506–507): ősanatóliai med. praet. sg. 3. $*-Vdo$. A lydben, mint Oettinger 1978: 86–87 rámutatott, a pl. 3. alakja (a fentiek alapján őslyd $*-ndo$) a mássalhangzó előtti nazális szabályos kiesése miatt esett egybe az egyes számú alakkal (a hangsúlyos magánhangzóra visszamenő nazalizált magánhangzót tartalmazó allomorf kiszorítása után). Mindezek alapján a fenti táblázat is kiegészíthetővé válik:

	elsődleges hangérték	másodlagos hangérték				
			alternatív jelölése	környezet	mélyszerkezet	eredet
hieroglif luvi <r>	/r/	[r]	<t>	V_V	/d/	*d
lyd <l>	/l/	/ r /	<t> /n_	*V_V _[+back]	-	*d

A lyd helyzet majdnem teljesen azonos a hieroglif luval, legalábbis ami a történeti aspektust illeti. Leíró szempontból a helyzet azonban már más: amint azt az *antolalanlola* mutatja, szinkrón szinten már nincs jelen az eredeti környezet, így az /r/ allofón helyett fonémastátusra tett szert.²⁸ Tekintve a luvi és a lyd jelenség földrajzi és kronológiai egyezését, a magam részéről nem tartom kizártnak, hogy areális jelenségről van szó. Az ehhez szükséges kétnyelvű réteget pedig a lydök ősei felett egykoron a politikai hatalmat gyakorló luvik jelenthették (l. fentebb), amely a lydök nevében, luvi jövevényszavakban és talán a lyd ábécére tett luvi hatásban érhető tetten (itt a ↑ jelről van szó, vö. Gérard 2005: 26–27, irodalommal).

HIVATKOZÁSOK

- CAD = Oppenheim, A. Leo et al. ed. 1964–: *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, Chicago – Glückstadt.
- EWAia = Mayrhofer, Manfred 1992–2001: *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen I-III*, Heidelberg.
- GEW = Frisk, Hjalmar 1954–1972: *Griechisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg.
- LIV² = *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen*. Unter Leitung von H. Rix bearbeitet von M. Kümmel, Th. Zehnder, R. Lipp, B. Schirmer. Wiesbaden, 2001².

²⁸ Itt érdemes megemlíteni, hogy Melchert *apud* Gérard 2005: 58³¹² felvetette, hogy a *d általános lyd reflexe, a <d>, amelyet hagyományosan [ð]-ként értelmeznek (vö. Melchert 1994: 335; Gérard 2005: 57–58, mindkettő további irodalommal), valójában egy „flap” [ɾ] lenne. Ez azonban aligha valószínű: egyrészt Sardeis neve mutatja (vö. lyd *šfarda*- ‘sardeisi’), hogy a görögök a <d>-t deltával írták át; másfelől akkor nem kényszerültek volna arra a lydök, hogy az /r/ fonémát <l>-l-el, ill. <t>-vel adják vissza.

- LSJ = Liddell, H. G. – Scott, R. – Jones, H. S. – McKenzie, R. 1996: A Greek-English Lexicon, Oxford.
- LW = Gusmani, Roberto 1964: *Lydisches Wörterbuch*, Heidelberg.
- LWE = Gusmani, Roberto 1980–1986: *Lydisches Wörterbuch. Ergänzungsband*. Heidelberg.
- Adiego, Ignasi-Xavier 1999–2000: Kandaules Myrsilos, *Aula Orientalis* 17–18: 453–454 (= Fs. Gregorio del Olmo Lete)
- Adiego, Ignacio-Javier 2001: Lenición y acento en protoanatolico, in Onofrio Carruba ed.: *Anatolisch und Indogermanisch – Anatolico e indoeuropeo. Akten des Kolloquiums der Indogermanischen Gesellschaft*, Pavia, 22.–25. September 1998. IBS 100. Innsbruck, 11–18.
- Adiego, Ignacio J. 2007: *The Carian Language*. Handbuch der Orientalistik 86. Leiden – Boston.
- Beekes, Robert S. P. 1988: PIE RHC- in Greek and other languages. *Indogermanische Forschungen* 93: 22–45.
- Beekes, Robert 2003: Luwians and Lydians, *Kadmos* 42: 47–49.
- Boisacq, Émile 1916: *Dictionnaire étymologique de la langue grécque*, Heidelberg – Paris.
- Bolling, George Melville 1927: Kandaules, *Language* 3: 15–18.
- Carruba, Onofrio 1969: *Die satzeinleitenden Partikeln in den indogermanischen Sprachen Anatoliens*, Róma.
- Carruba, Onofrio 1995: Die Verwandtschaftsnamen auf -ter des Indogermanischen, in Wojciech Smoczyński ed.: *Kuryłowicz Memorial. Volume 1*. Krakko, 143–158.
- Carruba, Onofrio 2003: Λυδική ἀρχαιολογία. La Lidia fra II e I millennio, in Giorgieri et al. 2003: 145–170.
- Curtius, Georg 1858: *Grundzüge der griechischen Etymologie* I. Leipzig.
- Degani, Hentzius 1983: *Hipponactis testimonia et fragmenta*, Leipzig.
- Eichner, Heiner 1975: Die Vorgeschichte des hethitischen Verbalsystems, in Helmut Rix ed.: *Flexion und Wortbildung. Akten der V. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft. Regensburg, 9.-14. September 1973*. Wiesbaden, 71–103.

- Eichner, Heiner 1988: Prinzipielles zur indogermanistischen Rekonstruktion, in Christian Zinko ed.: *Akten der 13. Österreichischen Linguistentagung 1985*. Graz, 9–40.
- Georgiev, Vladimir I. 1966: *Introduzione alla storia delle lingue indo-europee*, Róma.
- Gelzer, H. 1880: Das Zeitalter des Gyges. II. Theil. *Rheinisches Museum für Philologie* 35: 515–528.
- Gérard, Raphaël 2003: Le nom des Lydiens à la lumière des sources anatoliennes, *Le Muséon* 116: 4–6.
- Gérard, Raphaël 2005: *Phonétique et morphologie de langue lydienne*, Louvain-la-Neuve.
- Giorgieri, Mauro et al. ed. 2003: *Licia e Lidia prima dell'ellenizzazione. Atti del Convegno internazionale, Roma, 11-12 ottobre 1999*. Róma.
- Greenewalt, Crawford H., Jr. 1978: *Ritual Dinners in Early Historic Sardis*, Berkeley–Los Angeles–London.
- Gusmani, Roberto 1958: Monumenti Frigi minori e onomastica. Rendiconti dell'Istituto Lombardo, *Classe di lettere e scienze morali e storiche* 92: 904–928.
- Gusmani, Roberto 1975a: Die lydische Sprache, *Journal of the Royal Asiatic Society* 1975: 134–142.
- Gusmani, Roberto 1975b: *Neue epichorische Schriftzeugnisse aus Sardis (1958-1971)*, *Archaeological Exploration of Sardis* 3. Cambridge/Mass.
- Gusmani, Roberto 1981: Zur Komparation des Lydischen, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 95: 279–285.
- Hackstein, Olav 2002: Uridg. *CH.CC > *C.CC. *Historische Sprachforschung* 115: 1–22.
- Hajnal, Ivo 1995: *Der lykische Vokalismus. Methode und Erkenntnisse der vergleichenden anatolischen Sprachwissenschaft, angewandt auf das Vokalsystem einer Kleincorpussprache*. Graz.
- Hawkins, John David 2005: Excursus 1. Reading of the sign L. 416/TA₄ (again), in Herbordt, Susanne 2005: *Die Prinzen- und Beamtensiegel der hethitischen Grossreichszeit auf Tonbulln aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa mit Kommentaren zu den Siegelinschriften und Hie-*

- roglyphen von J. D. Hawkins. Boğazköy-Hattuša. Ergebnisse der Ausgrabungen XIX. Mainz am Rhein, 289-290.*
- Hawkins, John David 2000: *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions I. Inscriptions of the Iron Age*, Berlin – New York.
- van den Hout, Theo 2002: Self, Soul and Portrait in Hieroglyphic Luwian, in Piotr Taracha ed.: *Silva Anatolica. Anatolian Studies Presented to Maciej Popko on the Occasion of His 65th Birthday*. Warszawa, 171–186.
- Ivanov, Vjačeslav V. 1963: *Xettskij jazyk*, Moszkva.
- Kassian, Aleksej S. 2000: *Two Middle Hittite Rituals Mentioning ^fZiplantawija, sister of the Hittite king ^mTuthaliya II/I*. Moszkva.
- Katz, Joshua T. 1998: *Topics in Indo-European Personal Pronouns*, PhD-értekezés. Harvard University.
- Kloekhorst, Alwin 2003: The Hittite syllabification of PIE *CuR, in Adam Hyllested – Anders Richardt Jørgensen – Thomas Olander eds.: *esse sīran sen labban quāitin. Festschrift for Jenny Helena Larsson on the occasion of her 30th birthday 18 October 2003*. Kopenhagen, 51–54.
- Kloekhorst, Alwin 2004: The Preservation of *h₁ in Hieroglyphic Luwian. Two Separate a-Signs, *Historische Sprachforschung* 117: 26–49.
- Kloekhorst, Alwin 2007: The Hittite Syllabification of PIE *CuR and *K^wR, in Detlev Groddek – Marina Zorman eds.: *Tabularia Hethaeorum. Hethitologische Beiträge Silvin Košak zum 65. Geburtstag*. DBH 25. Wiesbaden, 455–457.
- Kloekhorst, Alwin 2008: *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*, Leiden Indo-European Etymological Dictionaries Series 5. Brill, Leiden – Boston.
- Kretschmer, Paul 1896: *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen.
- Kronasser, Heinz 1956: *Vergleichende Laut- und Formenlehre des Hethitischen*, Heidelberg.
- Mallory, James P. – Adams, Douglas Q. 2006: *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*, Oxford.
- Masson, Olivier 1962: *Les fragments du poète Hipponax*. Édition critique et commentée. Paris.

- Meiser, Gerhard 1998: *Historische Laut- und Formenlehre der lateinischen Sprache*, Darmstadt.
- Melchert, H. Craig 1992a: Relative Chronology and Anatolian: The Vowel System, in Robert Beekes–Alexander Lubotsky–Jos Weitenberg eds.: *Rekonstruktion und Relative Chronologie. Akten der VIII. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft, Leiden, 31. August–4. September 1987*. Innsbruck, 41–53.
- Melchert, H. Craig 1992b: The Third Person Present in Lydian, *Indogermanische Forschungen* 97 : 31–54.
- Melchert, H. Craig 1993: Some remarks on new readings in Carian, *Kadmos* 32: 77–86.
- Melchert, H. Craig 1994: *Anatolian Historical Phonology*, Amsterdam–Atlanta.
- Melchert, H. Craig 2003a: The dialectal position of Lydian and Lycian within Anatolian, in Giorgieri et al. 2003: 265–272.
- Melchert, H. Craig 2003: Language, in uő. szerk.: *The Luwians*, Leiden–Boston, 170–210.
- Melchert, H. Craig (s. a.): The spelling of initial /a-/ in Hieroglyphic Luwian, in *Festschrift für N. N.*
- Meriggi, Piero 1936: Der indogermanische Charakter des Lydischen, in Helmut Arntz ed.: *Germanen und Indogermanen. Volkstum, Sprache, Heimat, Kultur. Festschrift für Hermann Hirt II*, Heidelberg, 283–290.
- Neu, Erich 1983: *Glossar zu den althethitischen Ritualtexten*. StBoT 26. Wiesbaden.
- Neumann, Günter 1975: Frühe Indogermanen und benachbarte Sprachgruppen, in Karl J. Narr ed.: *Handbuch der Urgeschichte II. Jüngere Steinzeit und Steinkupferzeit. Frühe Bodenbau- und Viehzuchtulturen*, Bern–München, 673–689.
- Neumann, Günter 2007: *Glossar des Lykischen*. Überarbeitet und zum Druck gebracht von Johann Tischler. DBH 21. Wiesbaden.
- Oettinger, Norbert 1976–1977: Nochmals zum lykischen Plural, *Incontri Linguistici* 3: 131–135.
- Oettinger, Norbert 1978: Die Gliederung des anatolischen Sprachgebietes, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 92: 74–92.

- Oettinger, Norbert 1994: Etymologisch unerwarteter Nasal im Hethitischen, in Jens Elmegård Rasmussen ed.: *In honorem Holger Pedersen. Kolloquium der Indogermanischen Gesellschaft vom 25. bis 28. März 1993 in Kopenhagen*. Wiesbaden, 307–330.
- Oettinger, Norbert 1995: Anatolische Etymologien, *Historische Sprachforschung* 108: 39–49.
- Oettinger, Norbert 2002: Der griechische Psilose als Kontaktphänomen, *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft* 62: 95–102.
- Rieken, Elisabeth 1999: *Untersuchungen zur nominalen Stammbildung des Hethitischen*. StBoT 44. Wiesbaden.
- Rieken, Elisabeth–Yakubovich, Ilya (s. a.): The New Values of Luwian Signs L 319 and L 172, in *Festschrift for N. N.*
- Rix, Helmut 1995: Einige lateinische Präsensstammbildungen zu Set-Wurzeln, in Wojciech Smoczyński ed.: *Kuryłowicz Memorial Volume. Part One. Analecta Indoeuropaea Cracoviensia II*. Krakko, 399–408.
- Rix, Helmut 2002: *Sabellische Texte. Die Texte des Oskischen, Umbrischen und Südpikenischen*, Heidelberg.
- Robertson, Noel 1982: Hittite Ritual at Sardis, *Classical Antiquity* 1: 122–140.
- Schrijver, Peter 1991: *The Reflexes of the Proto-Indo-European Laryngeals in Latin*, Amsterdam–Atlanta.
- Schürr, Diether 1999: Lydisches I: Zur Doppelinschrift von Pergamon, *Kadmos* 38: 163–174.
- Schürr, Diether 2000: Lydisches III. Rund um lydisch „Hund“, *Kadmos* 39: 165–176.
- Schürr, Diether 2001: Nachtrag zu: Lydisches III, *Kadmos* 40: 65–66.
- Sihler, Andrew L. 1995: *New Comparative Grammar of Greek and Latin*, New York–Oxford.
- Simon Zsolt 2006: Az indoeurópai nyelvcsalád anatóliai ága. Nyelvészeti – filológiai bevezető, in Kálmán László szerk.: *KB 120. A titkos kötet. Nyelvészeti tanulmányok Bánréti Zoltán és Komlósy András tiszteletére*, Budapest, 213–227.

- Simon Zsolt 2008: Die Fortsetzung der Laryngale im Karischen. XIII. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft. Salzburg, 2008. september 26.
- Sittig, Ernst 1924: Zwei etymologische Vermutungen, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 52: 204–211.
- Solmsen, Felix 1897: Thrakisch-Phrygisches, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 34: 68–80.
- Solmsen, Felix 1913: Wieder einmal Κανδαύλας, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 45: 97–98.
- Starke, Frank 1990: *Untersuchung zur Stammbildung des keilschriftluwischen Nomens*. StBoT 31. Wiesbaden.
- Szemerényi, Oswald 1969: Etyma latina II (7–18), in Sz. n.: *Studi linguistici in onore di Vittore Pisani* II. Brescia, 963–994 = *Scripta Minora* II. Innsbruck, 860–891.
- Szepessy Tibor szerk. 2000²: *Görög költők antológiája*, Budapest.
- Tritsch, F. J. 1950: Lycian, Luwian and Hittite, *ArOr* 18: 494–518 (= Fs. Hrozný)
- Untermann, Jürgen 2000: *Wörterbuch des Oskisch-Umbrischen*, Heidelberg.
- Vetter, Emil 1953: *Handbuch der italischen Dialekte I. Texte mit Erklärung, Glossen, Wörterverzeichnis*, Heidelberg.
- Widmer, Paul 2004: Λυδία: Ein Toponym zwischen Orient und Okzident, *Historische Sprachforschung* 117: 197–203.
- Wittmann, Henri 1969: The development of K in Hittite, *Glossa* 3: 22–26.
- Yakubovich, Ilya 2005: Lydian Etymological Notes, *Historische Sprachforschung* 118: 75–91.
- Yakubovich, Ilya 2008: *Sociolinguistics of the Luvian Language*, PhD-értekezés, University of Chicago.
- Yoshida, Kazuhiko 1991: Reconstruction of Anatolian Verbal Endings: The Third Plural Praeterites, *The Journal of Indo-European Studies* 19: 359–374.
- Yoshida, Kazuhiko 1993: Notes on the Prehistory of Preterite Verbal Endings in Anatolian, *Historische Sprachforschung* 106: 26–35.

- Yoshida, Kazuhiko 2005: Hittite li-in-kat-ta and Similar Spellings, in Aygöl Süel ed.: *V. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri. Çorum 02-08 Eylül 2002*. Ankara, 789-795.
- Zgusta, Ladislav 1984: Kleinasiatische Ortsnamen, *Beiträge zur Namenforschung Beiheft 21*. Heidelberg.